

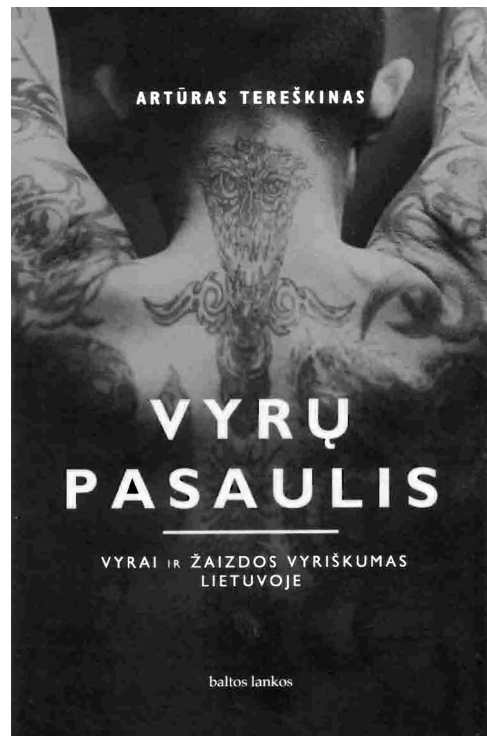
Viktorija Rusinaite

Nepragmatiški Lietuvos vyriškumai: praktikos ir fantazijos

Prieš kelis metus gimtadienio proga draugai man padovanojo portsigarą. Ant abiejų blizgaus daikto pusių nerūpestingomis pozomis buvo nufotografuoti pasportavę vaikinai apsivilkę tik glaudėmis, negana to, judinant portsigarą ir vaikinai keitė savo pozas. Kokį mėnesį portsigarą nešiojau visur, tačiau didžiausią sąmyšį jis sukėlė tarp vieno jachtklubo buriuotojų¹. Vyrai prie cigaretės jį apžiūrinėjo, krykštavo, džiaugėsi ir aš tuoj pat supratau, kad nė vienas jų tokio daikto pats kišenėje (o juo labiau draugų kompanijoje) turėti negalėtų, na nebent slėptų jį po pagalve ar po lova tam, kad paskutinė cigaretė prieš miegą juos nudžiugintų ne tik nikotinu, bet ir saldžiais paplūdimio ir treniruotų vyriškų kūnų vaizdais.

Ar gali tikras vyras mėgautis kitų vyrų išoriniu grožiu ir kaip jis tai gali daryti? Apskritai, kas yra „tikras“ vyras ir koks yra „tikras“ vyriškumas?

Savo knygoje *Vyrų pasaulis*, Artūras Tereškinas „tikru“ vyriškumu, remdamasis vienos įtakingiausių vyriškumo tyrinėtojų Raewyn

Tereškinas, Artūras. 2011. *Vyrų pasaulis: vyrai ir žaizdos vyriškumas Lietuvoje*. Vilnius : Baltos lankos.

¹ Buriuotojų subkultūra Lietuvoje – gana konservatyvi, linkusi aiškiai skirti lytis ir jų potencialias galimybes. Pvz., Vilniuje bent iki 2009 būdavo rengiami atskiri buriavimo kursai moterims, kuriuos moterys lanko prieš lankydamos II eilės vairininko teises. Egzistuoja patarlės ir juokai apie moterį laive, pvz., „Moteris laive – ne prieš gera“ ir kt.

Connell tekstais, vadina bruožų rinkinį, kuris pasižymi heteroseksualumu, ekonominiu savarankiškumu, gebėjimu išlaikyti šeimą, nebuvimu moterišku, drąsa, agresyvumu, proto ir kūno tvirtumu. „Tikras“ vyriškumas autoriui yra ir hegemoninis vyriškumas, t. y. toks, kuris valdo socialinę sferą, kurį atskaitos tašku renkami „alternatyvios“ vyriškumo formos, tam kad peržaisdamos „tikro“ vyriškumo bruožus galėtų kurti alternatyvias vyriškumo formas. Hegemoninis vyriškumas – tai atsakymas į klausimą, ką reikia daryti norint išlaikyti kontrolę? Konkretūs veiksmai, bruožai priklausys nuo socialinių ir istorinių kontekstų, tačiau būtent tikėjimas, kad vyras yra tas, kuris kontroliuoja ir apibrėžia hegemoninį vyriškumą (Garlick 2010). Hegemoninis vyriškumas yra natūralizuojamas, priimamas kaip pateisinamas esant dabartinei padėčiai (Lusher ir Robins 2009).

Pasak Artūro Tereškino, maskulinizmo studijų tikslas yra pliuralizuoti vyriškumą, bet ne kurti hegemoninio ir subordinuoto ir/arba alternatyvaus vyriškumo binarines opozicijas, ir, žinoma, atsisakyti vyriškumo ir moteriškumo binarizmo, mat tik suvokus sudėtingus įvairių vyriškumo formų santykius įmanoma kritinė vyriškumo analizė (Tereškinas 2011; 37–42). Jei binarizmo atsisakymas jau keliasdešimt metų svarbus šiuolaikinėms, iš post-struktūralizmo teorijos kylančioms studijoms studijoms, moterų-vyrų binarizmo paradoksaliai gausu viešajame diskurse. Pradedant nuo kasdienio vartojimo (pvz., spaudos kiosko, kur nemaža dalis žurnalų visų pirma apibrėžia save per moteriškų ir vyriškų kategorijas: „Tik vyrams“, „Playboy“, „Moteris“, „Ieva“, „Laima“,

„Cosmopolitan“ ir kt.), rinkodaros, reklamos sferomis („Secret“: Subalansuota moterims, bet tinka ir vyrams“, „Tauras“: Tikrų vyrų alus“) ir baigiant kasdieniu etiketu. Jei moteriškumo ir vyriškumo, „tikro“ moteriškumo ir feminizmo binarinės opozicijos sėkmingai gyvuoja popkultūriniuose tekstuose, apie vyriškumo formas ir jų vidines binarines opozicijas net popkultūriniuose tekstuose dar šnekama retai.

Todėl kyla klausimas, koks santykis tarp akademinų studijų ir socialinės realybės, ar studijos Lietuvoje iš esmės įgalios dalintis savo išvalgomis viešai, tapti populiariomis, keisti supratimą. Tas klausimas ne tik apie studijų įgalumą, bet apie visuomenės, žiniasklaidos, kūrybinių industrijų įgalumą pasiekti, suprasti, priimti ir reprodukuoti kitokius suvokimus. Klausimas, žinoma, neoriginalus ir nenaujas, jis nuolat keliamas ne tik akademiniuose rateliuose, bet ir Europos Sąjungos struktūrinių fondų projektų reikalavimuose, kuriuose, skiriant lėšų moksliniams projektams, taip pat reikalaujama juos viešinti ir populiarinti. Todėl įdomu ir neįprasta lietuviškam akademiniam kontekstui tai, kad *Vyrų pasaulio* leidimas ne asketiškas, bet skoningai, spalvingai ir vizualiai apipavidalintas: iš violetinio viršelio į mus žvelgia ant vyro nugaros tatuiruoto gyvio akys. Knyga išleidžiama populiariojo leidykloje „baltos lankos“ (kas taip pat garantuoja efektyvų platinimą leidyklos tinklo knygynuose), bet ne akademiniame universiteto leidykloje.

Tai ne tik bandymas įtraukti akademinę literatūrą į kasdienio vartojimo sferą, padaryti ją patrauklią vartotojui, bet ir įženklinti autoriaus kalbėjimo temas kaip viešas, reikalingas ir

prieinamas kiekvienam, skirtas ne tik siauram akademikų užsiimančių lyties studijomis ratui. Knygoje naudojamos žinomos agentūros padarytos nuotraukos, kuriose žavimasi tatuiruotu, treniruotu, smurtinės patirties pažymėtu kalinio kūnu, taip jis estetizuojamas, tai tampa tarsi paryškinta, perversina „tikro“ vietinio vyriškumo fantazija. Autoriaus kalbėjimas paprastas, kasdieniškas, nors knyga nepretenduoja į lengvo vartojimo skaitinį – neretai atsigręžiama į kitų lyties tyrinėtojų studijas ir tyrimus, tačiau net ir čia, išlaikant tradicinę tyrimo struktūrą, akivaizdus siekis kalbėti ne kitiems akademikams, bet asmenims pirmą kartą susidomėjusiems tokia tema. Žinoma, greičiausiai turintiems aukštąjį išsilavinimą ir supratimą apie lyčių studijas. Tad knyga atsiduria tarp nedaugelio autentiškų lyčių studijų tekstų iš Lietuvos, pažymėta socialinės antropologijos, post-struktūralizmo ženklais.

Lietuvoje maskulinizmo studijų konteksto nėra, tad ši knyga Lietuvoje – pirmoji tokio tipo šios srities knyga, pasaulyje vyriškumo studijos irgi gana naujas dalykas. Ir pats autorius kalba apie šio tyrimo vietinį kontekstą kaip apie tokį, kuriame „lyčių studijos neišplėtotos“, bet net ir JAV, ES „vyrų studijos <...> yra marginalinės, palyginti su moterų ir apskritai lyčių studijomis“ (Tereškinas 2011; 34). Knygoje *Vyrų pasaulis* leidžiama pažvelgti į pagyvenusių vyrų vyriškumą, sekso darbuotojo vyriškumą, nuolat sportuojančių vyrų vyriškumą, tėviško vyro vyriškumą ir kitus vyriškumus. Tyrimas buvo vykdomas pusiau struktūruotais interviu tiesioginių susitikimų su vyrais metu (atlikta 140 pusiau-struktūruotų interviu iš kurių 7 buvo biografiniai (Tereškinas 2011; 25), t. y. šis tyri-

mas, kaip ir sako pats autorius „yra žvilgsnis iš apačios“ (Tereškinas 2011; 13).

Tai, matyt, ir yra didžiausia knygos vertė – galimybė pamatyti socialinio pasaulio nišas, kurios kasdienybėje pasiekiamos ne kiekvienam; per autoriaus formuojamą pasaulio vaizdą susipažinti su nepažintomis gėdomis ir kentėjimais, trumpam patekti ten, kur mūsų nėra, išgirsti prakalbintus tuos, kurių paprastai neklausama. Apžvalgos autorei atradimu tapo studentės Vitalijos Stepušaitytės atlikti biografiniai interviu su pagyvenusiais vyrais ir jų gyvenamosios aplinkos aprašymai, knygos autoriaus interviu su sekso darbuotoju, interviu aplinkos aprašymai. Šie ir daugelis kitų knygoje pateikiamų interviu gilina pažinimą ir per kuo mažesnę interpretacijos atstumą pateikia išsamias kitų gyvenamąsias realybes susijusias su vyriškumu, į kurias patekti atsitiktinai, matyt, net nepasitaikytų proga.

Tyrime nagrinėjamas vyriškumų santykis su kūnu ir atliekamu socialiniu vaidmeniu, neretai nagrinėjamas santykis su seksualumu. Jei pirmojoje ir didžiausioje knygos dalyje analizuojami atlikto tyrimo rezultatai ir konceptualizuojamos lietuviško vyriškumo formos, nuo jos aiškiai skiriasi paskutinis skyrius „Sužeisti vyrai populiariojoje kultūroje“.

Šioje dalyje remiamasi ne jau minėto tyrimo gautais duomenimis, bet pop-kultūriniais tekstais, kuriamais vietinių prodiuserių, poetų ir kasdienių vartotojų, tiriama kokias reikšmes transliuoja ne tik kinas, nuotraukos ir poezija, bet ir fizinis vyro kūnas, kuriame, ant kurio ir per kurio raišką skleidžiasi galios santykiai ir įvairios vyriškumo formos. Būtent fantazijos ir įsivaizdavimo analizė (nepaisant to, ar ji nau-

dojama atkurti, perkurti savo kūno vaizdui ar pastatyti filmą), toje kūrybinėje fantazijoje pasirodantys vyriškumo simptomai tampa svarbia šio tyrimo dalimi. Svarbus atrodo ir autoriaus atsigręžimas į tyrimo subjektų, studentų, popkultūros tekstų autorių, žurnalistų fantaziją kitose knygos dalyse. Pvz., knygos pradžioje autorius rašo, kad apklausė savo studentus, kodėl daugiau merginų, nei vaikinų lanko „maskulinizmo“ kursą. Įsivaizduodami paskaitose neesančių motyvus, dauguma studentų atsakė, jog „šio kurso lankymas gali parodyti, jog jie (vyrai, – aut. past.) jaučiasi nesaugūs kaip vyrai; šio kurso lankymas gali ižesti jų *ego*.“

Kitas svarbus autoriaus darbo ir apskritai vyriškumo studijų aspektas – galios ir dominavimo klausimo vyriškumo kontekste poststruktūralistinė analizė, kuriai didelę įtaką daro Judith Butler ir Michel Foucault tekstai. Vyriškumas Artūro Tereškino tekste suvokiamas kaip performatyvi charakteristika (Butler 1999; Tereškinas 2011), kurią galima visiškai atskirti nuo fizinio kūno, tokiu būdu įmanoma nagrinėti ne tik vyrų, bet ir moterų vyriškumą, tačiau pats autorius renkasi tyrinėti vyrų vyriškumą ir pažvelgti, kaip „tikras“ vyriškumas įtakoja ir gali būti išpildomas tų, kurie nebūtinai yra jauni, tvirti, heteroseksualūs ir ekonomiškai nepriklausomi. Požiūris į lytį kaip performatyvią kategoriją būdingas ir *queer* teorijai, ir ypač didelę įtaką lyčių ir *queer* teorijai padariusiai Judith Butler:

„Veiksmai, gestai, artikuliuotos ir įgyvendintos aistros sukuria iliuziją, kad egzistuoja vidinė, būti organizuojanti lytiškumo ašis, tai iliuzija diskursyviai palaikoma tam, kad galima būtų reguliuoti seksualumą su privalomu heteroseksualumo apribojimu. <...> tad atrodo, kad lytis negali būti

teisinga ar neteisinga, tačiau yra produkuojama kaip pirminės ir stabilios tapatybės diskurso tiesa.“ (Butler 1999; 173)

Kaip ir teigia Butler, lyties performatyvumas yra vienas iš aspektų, kuris įženklina lytį kaip diskursyvią konstrukciją, tad tuo pačiu lytis yra neatskiriama nuo politikos. Kokią politinę lyties rolę mato A. Tereškinas postsovietinėje Lietuvos situacijoje, koks santykis tarp lozungų apie šeimos vaidmenį valstybėje, „tikrų“ vyrų ir ekonominio efektyvumo?

Vyrų pasaulyje viena remia kitą; viena įvairias ir sudėtingais ryšiais yra susieta su kitu. Lytis susijusi su ekonomika, pvz., skyriuje „Trumpas vyriškumas šeimoje“ kalbama apie vyrų ir moterų roles kuriant ir rūpinantis šeima. Ideologiniai lyčių suvokimo įsitikinimai lemia darbų pasidalijimą, tačiau jis neatsiejamas nuo finansinių sąlygų: „teigiama jog tik nedirbanti motina gali geriau pasirūpinti vaikais“ (Tereškinas 2011; 223), „darbas ir maitintojo vaidmuo laikomi <...> vyriškos tapatybės pagrindu“ (Tereškinas 2011; 225).

Tačiau finansinis pragmatiškumas A. Tereškino analizėje niekuomet netampa vedančia šio dueto dalimi (net vyrai išėję tėvystės atostogų jaučia įtampas tarp vyro išlaikancio šeimą ir vyro besirūpinančio vaikais (Tereškinas 2011; 206), o 62 proc. Lietuvos gyventojų manė, kad ikimokyklinio amžiaus vaikais turi rūpintis moterys (Tereškinas 2011; 224).

Skyriuje „Protesto vyriškumas“ pasakojama apie tai, kaip kasdieniame skurdo ir nerimo kontekste „tikras“ vyriškumas (ekonominė ir politinė galia) perdirbamas taip, kad stipriausia jo dalimi tampa „fasadas“ – hiper-agresyvi, kieta išvaizda. Autorius dabartinę situaciją va-

dina „ciniška demokratija“, kurios „svarbiausias tikslas – išgyvenimas“, t. y. susitvarkymas su skurdu bet kokia kaina, ekonominio ir politinio neišgalumo sukkelto trūkumo perkėlimas į fizinius kūnus („protesto vyriškumas“), savo nenorminės tapatybės užgniaužimas dėl socialinės ramybės (Tereškinas 2011; 264). Ciniškoje demokratijoje sukuriamą iliuziją, jog visi turi balsą, tačiau beveik kiekvienas pilietis viduje žino, kas, kaip, kur ir kada tuo balsu turi būti sakoma ir ko ir kur sakyti negalima: o tikri vyrai neverkia, niekur.

Svarbus aspektas šiame ir kituose Artūro Tereškino darbuose yra kūnas ir jo santykis su standartizuotomis socialinėmis tapatybėmis. Autoriui kūnas tampa vieta socialinei komunikacijai (Tereškinas 2011; 125), tuo pačiu vieta, kurioje reiškiasi galios žaidimai („negalėdami kontroliuoti išorinio pasaulio, jie nukreipia savo energijas į save“), kūną, kaip simptomą tam tikros kultūros (Tereškinas 2011; 133), kūną kaip „fizinių gebėjimų manifestaciją“ (Tereškinas 2011; 133).

Analizuojami ir interpretuojami sportuojančių vyrų-kultūristų ir pagyvenusių vyrų kūnai (žvelgiant per teoriją ir interviu), formuo-

jamas idealaus vyriško kūno vaizdas ir analizuojamas šio idealaus kūno vaizdo santykis su socialine tikrove ir realiais fiziniais kūnais. Tačiau autorius pažymi, kad „tikras“ vyras Lietuvoje nebūtinai turi paklusti jį vertinančiam žvilgsniui, tačiau geriau jau kokybiškai atliktų savo darbą (uždirbtų pinigų, būtų gerbiamas kolegų), mat, Lietuvos vyrų vyriškumą „labiau patvirtina profesiniai sugebėjimai, nei kūno išvaizda“ (Tereškinas 2011; 152).

Nepaisant ekonominių rodiklių, marginalizuojamų grupių seksualumas Lietuvos žiniasklaidos diskurse yra egzistuoja kaip sisteminė transgresija: parodanti, kur baigiasi „leidžiamas diskursas“ ir prasideda sistemos nukrypimai, kurie bent šiuo metu žiniasklaidos ir viešosios politikos yra panaudojami įtvirtinti heteroseksualiam, jaunam, tvirtam ir, ypač svarbu, darbo rinkoje įgaliam „tikram“ vyriškumui.

Todėl čia marginalizuojamų grupių (ir ne tik jų) ramus ir konstruktyvus prakalbinimas, išklauskas daro šią knygą vertingą ir šiuo metu jokių kultūrinių tekstų nepakeičiamą norintiems sužinoti ir perprasti tai, kas yra už žiniasklaidos diskursų, kasdienių ritualų, profesinių ir kasdienių žmonių tarpusavio santykių.

LITERATŪRA:

Butler, Judith. 1999. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York : Routledge.

Garlick, Steve. 2010. „Taking Control of Sex? : Hegemonic Masculinity, Technology, and Internet Pornography“, *Men and Masculinities*. 12: 597–614.

Lusher, Dean ir Robins, Garry. 2009. „Hegemonic and Other Masculinities in Local Social Contexts“, *Men and Masculinities*. 11: 387–423.

Tereškinas, Artūras. 2011. *Vyrų pasaulis: vyrai ir žaizdos vyriškumas Lietuvoje*. Vilnius : Baltos lankos.

Gauta: 2011 03 18

Pateikta spaudai: 2011 07 25

Viešosios komunikacijos katedra
Vytauto Didžiojo Universitetas
El. paštas: viktoria.rusinaite@gmail.com